УДК 821.161.2-21.09"19"А.ФРАНКО-КЛЮЧКО
DOI: 10.33402/ukr.2024-39-248-278

Наталія ТИХОЛОЗ
кандидат філологічних наук
старший науковий співробітник
директор Інституту франкознавства
Львівського національного університету ім. І. Франка
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3968-9162
e-mail: nataliya.tykholoz@lnu.edu.ua

НЕВІДОМА ДРАМА АННИ ФРАНКО-КЛЮЧКО: «УЧИТЕЛЬКА» ЯК ТВОРЧИЙ «ПОКЛІН» МАРІЙЦІ ПІДГІРЯНЦІ

Уперше до наукового обігу введено п'єсу письменниці й мемуаристки, доньки відомого класика А. Франко-Ключко – «Учителька». Констатовано, що цей текст єдиний відомий на сьогодні серед усього творчого спадку авторки, написаний у жанрі драми. Твір присвячено українській письменниці й учительці Марійці Підгірянці (справжнє прізвище – Марія Ленерт). Розглянуто історію взаємин Анни Франко-Ключко і Марійки Підгірянки. Встановлено, що біографічні шляхи обох жінок перетнулися на Закарпатті, де мешкала Анна Франко-Ключко зі своїм чоловіком, лікарем Петром Ключком, і синами та де учителювала Марійка Підгірянка.

На підставі мемуарних свідчень А. Франко-Ключко та сучасних наукових досліджень розглянуто строкатість і складність мовної, етнічної і національної ситуації у Закарпатті в період міжвоєння, з'ясовано виняткову просвітницьку і націєтворчу роль учительства у становленні українського шкільництва на Закарпатті та зростанні національної свідомості українців цього регіону на шляху до утворення Карпатської України. Вказано на складні політичні обставини, у яких доводилося працювати письменникам-освітянам, на їхній «емігрантський» статус на рідній землі.

Проаналізовано текст драми «Учителька», з'ясовано мотиви його написання, серед яких особисті – вдячність авторки Марійці Підгірянці, яка у 20-х роках ХХ ст. була домашньою учителькою онуків Івана Франка, Тараса і Мирона Ключків, у закарпатському с. Довге; та національні – бажання виокремити на прикладі Марійки Підгірянки надважливу місію українських письменників-освітян у кризові моменти української історії.

Додатком до статті подано публікацію драми А. Франко-Ключко «Учителька», авторизований машинопис якої зберігся в київській квартирі рідного брата авторки – Т. Франка (сьогодні Квартира-музей родини Івана Франка в Києві).

Ключові слова: Анна Франко-Ключко, Марійка Підгірянка, педагогічна місія, драматургія, письменники-освітяни.

Творчий доробок Анни Франко-Ключко довгий час перебував поза увагою дослідників. Це було зумовлено тим, що донька Івана Франка 1939 р. змушена була покинути Україну та емігрувати: спершу до Відня, а з 1949-го (після смерті чоловіка) до Торонто

(Канада). Саме на еміграції її талант як письменниці й мемуаристки розкрився наповну. Одначе для українців, що жили за залізною завісою радянської системи, її тексти були цілком невідомі. Лише з нагоди 100-річного ювілею І. Франка в київському журналі «Дніпро» (№ 6) за 1956 р. без погодження з авторкою з'явилися уривки її споминів під заголовком «Спогади про батька». Того-таки року трохи ширша версія споминів під назвою «Останній поцілунок» вийшла також і у львівському збірнику «Іван Франко у спогадах сучасників» (упорядники О. Дей та Н. Корнієнко). Поза тими фрагментами про доробок А. Франко в науковій літературі не згадували. Гарний почин у дослідженні творчого спадку доньки відомого класика зробив франкознавець Михайло Шалата, упорядкувавши 2010 р. видання текстів А. Франко-Ключко під заголовком «Для Тебе, Тату» (Шалата, 2010). Проте чимала частина доробку письменниці до цього видання не ввійшла і залишається до сьогодні розпорошеною у діаспорній періодиці, а деякі тексти дивом збереглися в машинописах у приватних архівах її родичів чи знайомих. Тому мета цієї публікації – розкрити творчу індивідуальність А. Франко-Ключко як представниці творчої династії Франків, а також опублікувати та науково осмислити невідомий недрукований досі художній драматичний текст «Учителька».

Серед художніх творів А. Франко-Ключко, найперше представлених жанрами автобіографічних оповідань, вирізняється драма «Учителька», написана в Торонто у жовтні 1957 р., що так і залишилася неопублікованою. Цю п'єсу (чи не єдину в цьому жанрі серед творчого спадку доньки І. Франка, принаймні на сьогодні) авторка написала на пошанівок української письменниці-освітянки Марійки Підгірянки (справжнє прізвище – Марія Ленерт, в одруженні – Домбровська; роки життя – 1881–1963), яку знала особисто і яка в 1927–1929 рр. була приватною учителькою синів Анни Ключко, Тараса й Мирона.

Шляхи обох жінок перетнулися у с. Довге Іршавського повіту, що на Закарпатті, де майже 20 років мешкала зі своєю сім'єю А. Ключко (Тихолоз, 2011). Тут, у Закарпатті, упродовж 1919–1929 рр. жила зі своєю сім'єю (чоловіком Августином Домбровським та чотирма дітьми) і працювала учителькою у селах Зарічево та Порошково й поетеса Марійка Підгірянка.

Обоє, і Анна Ключко, і старша за неї Марійка Підгірянка, належали до тої української інтелігенції, яка оселилася в Карпатській Україні після воєнного лихоліття Першої світової та поразки національно-визвольних змагань. І хоч обоє жінок зі сім'ями жили на питомо українських територіях, та все ж через належність Закарпаття до Чехословаччини їх називали «українцями-емігрантами» (звісно, це далеко не найкращий термін для означення побуту українців на своїй-таки землі) на противагу до тих «українців-автохтонів» (русинів), які мешкали там віддавна. Культурна, освітня, національна і політична ситуація у Закарпатті в той час була дуже непростою. Розвиток українського шкільництва, літератури, становлення національної свідомості відбувалися в тісному взаємозв'язку одне з одним і водночас у складних етнічних та національних протистояннях між українцями, угорцями (мадярами), чехами, русофілами й ін. Про ці протистояння А. Ключко розповідала в нарисах «На порозі нового життя» (1959), «"Веснівка" і Карпатська Україна» (1961), мемуарі «Одіссея мого життя» (1959).

Описуючи тогочасний культурний стан Закарпаття, донька І. Франка відзначала, що «інтелігенція Карпатської України не мала голосу» і переважно була «пересякла мадярським духом», «звідусіль гомоніла мадярська мова, десь несміливо хтось говорив по-словацькому, а вже зовсім несміло по-українському» (Франко-Ключко, 1959,

с. 29), «населення до школи не горнулося» і навіть воліло «платити кару» чи «сидіти в темниці, як посилати дитину до школи» (Франко-Ключко, 1959, с. 37). У такій ситуації національне пробудження краю як ніколи залежало саме від свідомої позиції інтелігенції (отих «українців-емігрантів») та рідномовної освіти, яка мала зрушити важку брилу неписьменності, неуцтва й темноти серед населення. І роль педагога у процесі формування національної свідомості надважлива, бо де факто від національної самоідентифікації вчителя залежала і мова викладання, і виховний вплив на учнів.

Спостерігаючи за шкільним навчанням і вчителями в Довгому у 20-х роках ХХ ст., А. Ключко дійшла цілком невтішних висновків: «Управитель школи був мадяр, він не вмів ані слова по-українському … Науку “руснацької” мови, бо інакше не можна було її назвати, учила помадярщена учителька автохтонка. Її наука полягала на ординарній лайці дітей і биттю буком, щоб навчити дітей сяк-так говорити і сяк-так писати помадярському. Завершувала свою науку співом наці[онального] мад[ярського] гімну. Нічого більше інспектор не вимагав.

Майже рівночасно з ними почав учити в школі фаховий вчитель українець з Галичини і він повів в своїх клясах науку по-українському, в національному дусі, через що мав вічні непорозуміння з інспектором, завзятим мадяроном-москвофілом.

Проти нього виступив “учитель”-чех (не вишколений столяр), що зненацька відкрив у собі вчительські здібності і почав учити українські діти якоюсь дивачною мішаниною чеської, словацької і української мов, запевняючи всіх, що це саме та мова, яку найліпше знав і розумів наш народ. Коли ж управитель мадяр від’їхав, він … почав учити дітей по-чеському» (Франко-Ключко, 1959, с. 38).

Усе це свідчило про розхитаність тогочасного шкільництва, що впливало на розмивання національної ідентичності та калічення дитячих душ. Тож недивно, що коли прийшов час посилати дітей до школи, то Анна Франко віддала перевагу домашньому навчанню своїх синів, першою вчителькою яких і стала Марійка Підгірянка.

Марійка Підгірянка була непересічною особистістю. Народилася у Галичині, у с. Білі Ослави (тепер – Івано-Франківщина), у багатодітній родині лісничого й була тією жінкою, яка всупереч долі, зробила себе сама та допомагала іншим знайти себе. Самотужки здобувала освіту (бо в сім’ї через брак коштів найперше робили ставку на навчання її братів) спершу вдома, а згодом екстерном склала іспити у Львівській (1900) та Заліщицькій (1903) учительських семінаріях. Володіла дивовижним педагогічним хистом, що поєднувався в її дуже скромній особі ще й із поетичним даром. Як учителька, вона вміла зацікавити дітей, запроваджувала ігрові форми навчання, спеціально для своїх учнів для легшого запам’ятовування навчальних завдань (чи то букв, чи то арифметики, чи то законів природи) складала віршовані тексти. Мала добре серце до сиріт, особливо здібних і талановитих.

Рано виявився у Марії Ленерт і потяг до поезії. 1908 р. вийшла її перша поетична збірка «Відгуки душі» з передмовою відомої вчительки та письменниці Костянтини Малицької. Згодом чимало поезій Марійки Підгірянки ввійшло до букварів, дитячих читанок, хрестоматій, альманахів, антологій. Попри працю вчительки, активно друкувалася у пресі («Пчілка», «Віночок», «Наш рідний край», «Світ дитини», «Молода Україна» й ін.). Загалом, закарпатське десятиріччя (1919–1929) творчого життя «народної учительки» було плідним: окремими виданнями вийшли п’єси «Святий отець Николай в гостині на підкарпатській Русі» (1920), «Вертеп» (1921), «В чужім пір’ю» (1922, 1923), поема «Мати-страдниця» (1922, 1929), переклад роману Даніеля Дефо

(Daniel Defoe) «Робінзон Крузо» (1925), читанка «Ластівочка» (1925), «Збірничок віршів для дітей» (1926) тощо. Вже на той час Марійка Підгірянка здобула собі славу, за влучними спостереженням Богдана Заклинського, як «письменниця гір і підгір'я, співачка воєнного лихоліття та велика приятелька дітей» (Заклинський, 1925, с. 49).

Мова її поетичних творів прозора, легка, зрозуміла та доступна для дітей як дошкільного віку, так і шкільного. А водночас – взірець літературної мови та поетичної культури вірша. «Вірші М. Підгірянки – се зразкова дитяча поезія. Вона знає дитячу психологію, уміє підійти до дитини й розповісти про красу природи, про тварин і про людей», – відзначав Сергій Довгаль 1931 р. (Довгаль, 1931, с. 159). Художні тексти поетки викликали в дитячій уяві знайомі сюжети, пов'язані із природою (флорою і фауною), побутом, звичаями, історією рідного краю, розвивали почуття любові до рідної землі, матері, України і її героїв, до праці (Левицький, 2009). Це була поезія, яка виявляла тонке розуміння дитячої душі та прищеплювала правильні морально-християнські цінності, формувала національно-виховні й патріотичні ідеали. Тексти Марійки Підгірянки стали здоровим духовним харчем для молодого покоління українців періоду міжвоєння і залишаються такими донині. Сучасна дослідниця Марія Кухта справедливо зауважує, що творчість Марійки Підгірянки «свідомо спрямована на виховання загальнолюдських якостей, які формують характер і закладають ціннісний фундамент для подальшого особистісного розвитку», а виховний ідеал, виплеканий її поезією, «має яскраво виражений національний характер і формує українську ментальність» (Кухта, 2018, с. 186).

У час, коли українська школа в Карпатській Україні проходила складний етап становлення, коли бракувало підручників рідною мовою і треба було віднайти точки опори для духовного будівництва краю, тексти Марійки Підгірянки як письменниці-освітянки, вимір її творчої особистості як учительки заповнювали прогалини всього того педагогічного процесу. Очевидно, що вона була на цьому полі не сама. На педагогічній і літературній ниві тоді працювали й інші вчителі, більше чи менше відомі загалу, або й такі, чиїх імен сьогодні не знаємо. Одначе не про них зараз мова, а лиш про ту місію і надважливу роботу, яку виконало учительство в той час. Бо ж наслідком такої невтомної праці на полі освіти і літератури стало зростання національної свідомості та пожвавлення культурного життя закарпатців, посилення контактів з іншими українськими регіонами. І важливу роль у цьому процесі відіграли саме «українці-емігранти», які «дали величезний імпульс до розвитку культурного життя на Закарпатті 20–30 років. Ідеться навіть не стільки про конкретний вплив, хоч і він був значним, скільки про загальну атмосферу національного відродження» (Козак, 2002, с. 149–150), яка стимулювала розвиток літератури, освіти, журналістики, видавничої справи.

Проте чеська влада, побоюючись поширення українського руху на Закарпатті, 1927 р. через формальний привід (відсутність чеського громадянства) відмовила «емігрантці» Марії Ленерт-Домбровській у праві обіймати посаду вчительки. До слова, під тим же приводом із Закарпаття наприкінці 20-х років були вигнані і Спиридон Черкасенко, і Богдан Заклинський, і Леонід Бачинський (Козак, 2002, с. 145–154).

Так, позбувшись учительської посади, восени 1927 р., за порадою своєї старшої колеги Констянтини Малицької, Марійка Підгірянка стала домашньою учителькою онуків Івана Франка в Довгому. Для А. Ключко як матері це стало щасливою нагодою відтермінувати похід синів до школи (яка в Довгому аж ніяк не викликала в неї довіри), і забезпечити їм навчання вдома із професійною, досвідченою й талановитою

учителькою. Марійка Підгірянка навчала дітей Анни і Петра Ключків недовго, бо вже в липні 1929 р. переїхала до с. Антонівка Тлумацького повіту (тепер – Івано-Франківська обл.), де обійняла учительську посаду.

У березні 2017 р. на будинку в с. Довге, де містилася клініка і помешкання П. Ключка, було встановлено меморіальну дошку на пошану Марійки Підгірянки з таким написом: «У цьому будинку 1927–1929 рр. проживала дитяча письменниці Марійка Підгірянка, давала приватні уроки внукам Івана Франка в сім'ї його дочки Ганни Франко-Ключко».

Наскільки А. Ключко і М. Домбровська надалі підтримували між собою контакти, – достеменно невідомо. Одначе зберігся короткий лист матері Анни Франко, Ольги з Хоружинських (без зазначення року, лише з датою – 15 листопада) до чоловіка Марійки Підгірянки, Августина Домбровського, у якому адресантка інформувала, що «Ганна Ключко є у Львові і буде 4–5 днів. Єсли бажаєте поговорити з Ганною, то прошу загостити до нас» (ЛННБУС-2). Очевидно, цей лист було написано у 30-х роках ХХ ст. Із його короткого змісту можна виснувати, що такі контакти час до часу все ж підтримувалися між родинами Домбровських і Ключків. Проте після 1939 р. вони обірвалися.

Хоч би як там було, але вже мешкаючи в Канаді, у Торонто, 1957 р. Анна написала драму «Учителька», яку не тільки присвятила «народній учительці», а й навіть вивела її в образі вчительки під її-таки прибраним літературним псевдо Марійка Підгірянка (характерний для Анни як письменниці художній хід, коли всі імена збережено). П'єса в чотирьох діях «з життя селян на Карпатській Україні», створена у класичних традиціях літератури реалізму. Події у творі відбуваються в с. Довге у 20-х роках ХХ ст. і розгортаються крізь призму двох сюжетних ліній: подружнього життя Василя Бондаря та Марії Якуб із притаманним для народницької літератури образом сварливої свекрухи (*a la* Маруся Кайдашиха), яка постійно бештає невістку, та доволі пунктирної історії двох дівчаток-сиріт Анниці й Оленки, які хочуть вчитися і яким відкриває новий світ та нові можливості в житті пані навчителька.

Персонажі, яких малює А. Ключко, – це прості селяни, поколіннями навчені працювати на власній ниві. Праця для них – основа щастя і їхнього добробуту. Водночас у п'єсі показано різні вікові категорії закарпатців: від старших ґаздів, молодих людей, які щойно пошлюбилися, і до дітей-підлітків, власне школярок, і навіть є новонароджене маля. У мовному аспекті текст драми щедро помережаний закарпатською діалектною лексикою. Автентичного карпатського колориту додають також і народні співанки та відтворення елементів весільного обряду.

Попри те, що загальна стилістика і форма опису доволі традиційні, тематика тексту все ж відображає складнощі життя карпатських українців у 20-х роках ХХ ст.: від проблеми еміграції та пошуків заробітку в далекій Канаді чи Америці до непростих процесів навчання та національного прозріння на власній землі, руйнування гендерних стереотипів і шляхетної місії учительської праці.

Хоч драма має назву «Учителька», сам образ навчительки змальовано лише кількома силуетними штрихами. Протягом усієї п'єси вчителька власною персоною з'являється лише у двох епізодах, її не можна вважати головною героїнею драми. Одначе те, як про неї відгукуються її учениці, з якою пошаною з нею спілкуються селяни, як уважно читають книжки, які вона дає, і як обговорюють кожне її слово – усе це витворює ідеалізований образ жінки, відданої справі освіти всією душею, власне такої, якою і була Марійка Підгірянка, – скромної і делікатної, діяльної і людяної.

Очевидно, брак фактів із життя самої письменниці-освітянки не дали змоги авторці драми показати глибину її постаті та складність життєвого і професійного шляху. Саме тому А. Ключко і не спішила з публікацією свого тексту. Крім того, свою драму вона задумала супроводити передмовою, яка мала розповідати про життєвий і творчий шлях української поетки. Відчуваючи недостатність матеріалів та неповноту образу «народної учительки» Анна Ключко наважилася звернутися листовно з Торонто до Марійки Підгірянки. У листі від 11 січня 1960 р. до дитячої письменниці, яка тоді вже була прикута до ліжка і мешкала у смт Рудне під Львовом, донька Франка писала (наводжу тут цей лист повністю):

«Шановна і дорога Пані.

Хочу пригадатися Вашій пам'яті і пригадати Вам той час, коли Ви проживали у нас в Довгім на Карпатській Україні.

Багато води уплило з того часу, багато змін наступило в нашім життю. Мій чоловік помер і я опинилася з моїми двома синами в Канаді.

Згадуємо часи прожиті на Підкарпаттю, згадуємо і Вас, дорога Пані.

В Вашу пам'ять і в пам'ять Вашої невтомної праці над просвітою для нашого народу я написала драму, в котрій Ви виступаєте як учителька, що любить сельські замурзані діти, а діти, відчуваючи ваше тепле серце, люблять Вас і цінять. Драма має назву "Учителька".

До тої драми я написала передмову так, як змогла про Вас написати з тих скупих відомостей, які я знайшла про Вас. Хотіла би мою працю оперти на правдивих фактах про Ваше життя, про Вашу працю як учительки і письменниці. Це була би пам'ятка великого значіння для нас, українського жіноцтва. Але до цего потребую Вашу біографію ну і, якщо змога, ті збірки Ваших поезій, що були друковані в давніх часах.

Знайшовши по довгих розшуках Вашу адресу, звертаюсь до Вас зі щирим проханням: не відмовтесь прислати мені, по можливості, обширні дані про себе і ті збірки, які у Вас ще заховались.

Драму мою я ще не друкувала, все чекаючи того часу, що зможу Вас віднайти і зможу дістати матеріял для написання хоч невеликої праці про Вас, про Вашу діяльність як учительки і як письменниці-поетеси зокрема.

Буду очікувати від Вас вістки, а тим часом пересилаю Вам, дорога Пані, найщиріші поздоровлення від мене і моїх синів, які Ви помагали мені доглядати, водячи їх на прохід і оповідаючи їм Ваші чудові казки.

З правдивою пошаною остаю Анна Франко-Ключко.

Торонто, 11 січня 1960 р.

"Мати Страдниця". "У чужому піррю". "Відгуки душі". Це Ваші писання, які би я хотіла дуже мати, може було і дещо більше» (**ЛННБУС-1)**.

Відпис на цей лист невідомий. Невідомо і те, чи закінчила Анна Ключко передмову про Марійку Підгірянку, про яку згадує у своєму листі до неї.

Авторизований машинопис драми «Учителька» зберігся серед рукописів і машинописів у київській квартирі рідного брата Анни – Тараса Франка, якому авторка, очевидно, для ознайомлення надіслала цей свій текст.

Сама А. Франко-Ключко ніде у творі не фігурує, однак цей текст можна зарахувати до еґо-літератури. Бо очевидно, що для авторки ця драма, як і інші її прозові тексти, була навіяна спогадами про щасливе життя в Карпатській Україні. А тому у творчому

доробку Франкової доньки п'єса «Учителька» є ще однією художньою версією літературних мандрів у минуле, спробою повернення додому (хоч і у якості сторонньої спостерігачки).

***

Нижче публікую п'єсу Анни Франко-Ключко «Учителька», текст якої є власністю Міжнародного фонду Івана Франка і зберігається у Квартирі-музеї родини Івана Франка в Києві (№ 1026–1051). Машинопис, авторизований синьою кульковою ручкою, охоплює 25 сторінок тексту. До восьми перших сторінок тексту драми авторка подала також пояснення малозрозумілих і діалектних слів, ужитих у п'єсі. Подаю їх як посторінкові коментарі.

Текст драми «Учителька» А. Франко-Ключко вперше вводжу до наукового обігу. Публікую за машинописом зі збереженням особливостей письма авторки.

Додаток

Анна Франко-Ключко

Посвячую пам'яті укр[аїнської] поетки Марійки Підгірянки, скромній народній учительці, що всеціло посвятилась праці в нашім селі.

УЧИТЕЛЬКА

Драма з життя селян на Карпатській Україні. Річ діється по прилученню Карпатської України до Ч[ехо]-С[ловацької] Р[еспубліки].

Дієві особи:
Боднар Ілько, ґазда
Гафія, його жона
Василь, син
Якуб Іван, ґазда
Олена, його жона
Марія, дочка
Кума Поланя
Сусідка
Дві сироти **Анниця** і **Оленка** (14 і 10 літ)
Учителька **Марійка Підгірянка**
Дівчата, хлопці, музики, весільний староста, весільні гості.

Дія перша

Середина хижі[1] у Ілька Боднара. Від дверей на право – велика піч, від печі – постіль, закрита веретою домашнього ткання, під вікнами здовж стін – дерев'яні лавиці. Перед лавою – стіл накритий настільником[2], кінцем настільника прикритий кукурудзяний хліб. Над столом, під сволоками, поміж двома вікнами – кілька образів, і вздовж стіни навішані глиняні розмальовані мисчини. Вздовж третьої стіни лавиці два вікна

[1] Хижа – хата.
[2] Настільник – обрус, скатерть.

завішані кольорового перкалю занавіскою. Напроти печі з другого боку дверий – мисник. Над постелею – жердка, на ній висять вуйоші[3] і петики[4].

На постелі лежить убрана ґаздиня Гафія.

Ява перша

Гафія: О Боженьку і матінко Божа, чи довго мені каратисі[5] на тім світі, робити не годнам, кісточки мене болять, під серцем кусат[6], голова крутиться, нікому за ґаздівством доглянути, нікому ряд[7] всему дати, а і ґазда, і син мій такі благі[8], що кожний з ними зробить, що хоче. Рознесуть мою працю керваву (*тяжко здихає*).

Входить кума Поланя.

Ява друга

Кума Поланя: Слава Ісусу Христу. Як ся маєте, кумочко, як Матінка Божа вас жалує?

Гафія під час розмови зводиться і сідає на постелі.

Гафія: Слава навіки. Тяжко, кумо, проживати, як здоровля не стає. Мене би усюди треба, а сили нема з постелі піднятися. Чоловік з сином та й сирохмани[9] туди нипають[10], але яка то робота, коли око ґаздині за тим не никає[11].

Кума: Правду, кумочко, маєте, ґазда хоть який читавий[12], та без жони ряду всьому не знає дати, а сироти – то тяжка в них робота. До роботи не навчені, бо нікому було вчити, мамка та й нянько[13] все хворіли, аж поки не повмирали, тільки що ви цих сиріт унялися та в люди виводите. Матінка Божа те вам многократ надгородить.

Гафія: Ой так, кумо, чуже – то не своє. Взяла я їх сиріток до себе, то такі вам були збідовані та птицею[14] з'їджені, що страшно було никати на них, а тепер які гожі, а думаєте, що є яка дяка[15] за се? Сохрань Боже. Найгірші вороги никають немов вовци[16], та й тепер лишили мене нещасну, нікому мені й води подати.

Кума: Бо то, кумо, нема як своє. А вам би сина женити. Леґінь уже годний, за дівками никає, сама пора, та й невістка би всю роботу від вас перебрала.

Гафія: Час то женити час, та він такий благий як отець, боюся, що якась непотрібна голову йому закрутить, тай ми[17] замість помочи неміч до хижі приведе. Геть я тим журюся, і та жура мене з'їдає.

---

[3] Вуйош – короткий жакет з білого грубого сукна.
[4] Петик – з сірої вовни з довгими рукавами зимовий одяг.
[5] Каратисі – каратися.
[6] Кусат – кусає.
[7] Ряд – порядок.
[8] Благий – добрячий.
[9] Сирохмани – сироти.
[10] Нипають – ходять поволі.
[11] Никати – глядіти.
[12] Читавий – пильний.
[13] Нянько – батько.
[14] Птиця – воші.
[15] Дяка – подяка.
[16] Вовци – вовки.
[17] Та й ми – та й мені.

Кума: Ви, кумо, довго не шукайте, чи не видите, яка у Якубівських, що на третій вулиці, дівка росте. І честь добру має, а сама тиха та роботяща.

Гафія: Правду маєте, дівка тиха, але не знати, чи не буде така, як мати, бо то жона зла та кивільна[18], буде вона дочку вчити мене не слухати та не честувати[19], а ві всім свою волю мати.

Кума: А ви від чого, прийде до вас в хижу, то має так танцювати, як ви їй будете грати.

Гафія: То правда, кумо, ваша думка впала мені на серце, тільки дуже мені не хочеться до тої горячки[20] іти.

Кума: Не мусите іти. Я, як хочете, дам їй познаку[21], а так зійдетеся та й діло обговорите. Але ви, кумонько, ви тут лежите як перст[22] Божий в хижі сама та й нічого не перекусите. Де ж так можна, преці з голоду так помрете і свадьби сина не дочекаєте.

Гафія: Ой, кумо, нічого мені їсти не треба, до нічого дяки[23] не маю.

Кума: Так не кажіть, ось почекайте, таку я вам ратату[24] вчиню, що буде вам любитися, а до того ще щось найдеться, а щоби не насухо, я з собою дечого випити принесла.

Роздуває огонь в печі, порається. Ставить на стіл горівку, ковбасу, білий хліб, смажену ратаку (яєшню), посуд і инше.

Гафія поволи встає з постелі, підходить і сідає поруч куми. Їдять і п'ють.

Гафія: Ой не годнам[25], не годнам і ложку страви в рот взяти, то мене пече, то мені студено, а що з'їм, то каменем стоїть в ну[26].

Кума: Ваш ґазда чесний та добрий прибагає[27] вам з їдою, але якби вам потячого молока[28] дістав, то те би вам бизівно[29] смакувало, та й охоту до їди привернуло.

Гафія: Кумо солодка, яка ж ви добра, що мені таке порадили, дякую вам від щирого серця, а як чоловік прийде, зараз же пожену його потячого молока питати.

Їдять хвилю мовчки, потім припрятують усе, кума відходить.

Кума: Так оставайтеся здорові, солодка кумо, і майтесі добре. До тяжкої роботи не хапайтеся, а Матінка Божа поможе, що і битіг[30] мине (*відходить*).

Гафія сама.

Гафія: Ну й притомилася, тяжкий мій живіт[31], ні дихати, ні їсти, ні життя, ні вмирання мені нема. Ох, щоби Бог поміг сина оженити, аби чесна невістка до хижі прийшла, в роботі мене виручила. Але чи буде честувати-слухати? Мушу прилячи (*лягає на постіль*). Нема чоловіка так довго (*по хвилі*), а здається потяче молоко помогло би мені.

---

[18] Кивільна – горда.
[19] Честувати – віддавати честь.
[20] Горячки – сварливої.
[21] Познака – знак.
[22] Перст – палець.
[23] Дяка – охота.
[24] Ратата – яєшня.
[25] Не годнам – не можу.
[26] В ну – в середині.
[27] Прибагає – догоджає.
[28] Потяче молоко – молоко з міґдалів.
[29] Бизівно – напевно (з мад[ярської]).
[30] Битіг – хвороба.
[31] Живіт – життя.

Двері потихо отвираються, входять дві дівчинки 14 і 10 літ, бідно, але чисто убрані. Змучені несміло сідають на лаву під вікно.

Ява третя

Гафія: А що ви недійдаві[32] посідали, безівно потойкували, як робили, знаю вас. Як не гойкаєш[33] на одну з другою, та й робити лінуються, а прийде додому, так зараз сісти, припочивати треба, то в рот їду покласти би, а їм байдуже, чи вся робота пороблена. А ну ти, Аннице, непотрібе, а біжи поникай, чи корови прив'язанні, бикам кинь сіна, поникай, чи порося заперте, та й води принеси. А ти, Олено, біжи-ка дров принеси та грань роздмухай, аби вечеря була тепла, як люди прийдуть з поля нароблені. Отак кожний день, як не гойкаєш, то би й до роботи не спішилися одна з другою.

Анниця, 14 літ: Ой мамко, слова від вас доброго не вчуємо, та ж ми не дармували, я два міхи буряну нажала, ледве домів допекала[34], а Олена цілий день неприпочиваючи барабулю сапає та й сапає, а додому прийдемо, тільки лайку чуємо.

Гафія: А ти, гадино язиката, то ти забула, як я вас до себе в хижу привела? Чи не я вас обмивала та обпирала, поки тоту птицю вигубила у тебе та й у Олени, а тепер, як до людей стали подібні, то й вже писок отвиряєш.

Олена: Не беріть, мамко, гріха на душу, прецінь мамка наші рідна сестра вам були, та й задар[мо] не сидимо у вас, часть[35] наша велика, що маєте, за наш пробуток, добре заплачено.

Гафія: Чи не кажу, що гадину за пазухою годую. То годуй їх, обпирай, доглядай, а вона ще в очі тобі числить: заплачено. А не знаєш, що землю обробити треба, треба найняти людей, гній, та й насіння купити. А що з того, що нянько ваш тої землиці лишив, – то і їжте її. Он не вдячні та й недійдаві – збавлю я собі живіт з вами.

Анниця тихо виходить. Гафія до Олени.

Гафія: А ти чого стоїш? Чи ти не знаєш, що ґазда що невидно прийде з поля нароблений. Повитягай горшки з печі та й посуд на стіл постав.

Олена розкладає миски, вилки, ложки, піддуває грань в печі, витягає горшки, порається по хаті. Гафія за всім слідить мовчки. За хвилю двері отвираються, входить ґазда Боднар з сином і робітник, опісля входить Анниця.

Ява четверта

Боднар: Слава Ісусу Христу, добрий вечір у хижу. Та й наробилися ми ото втрійку, сонце припікає що неміра, але ми все ж таки нивку доконали. А ти як ся маєш, небого, тяжкий твій живіт, все в хворобі та й в хворобі. По дорозі зайшов я тобі по ліки, що доктор приписав, на, прийми, може прийде тобі дяка їсти.

В міжчасі всі сідають за стіл, старий хреститься, Анниця подає їду. Гафія сідає коло столу, бере дві ложки страви, але кладе ложку на стіл.

Гафія: Ні, не можу, не годнам ложку страви прімкнути[36]. Відай матінка небесна мене вже до себе покличе.

---

[32] Недійдавий – непотрібний, до нічого не здатний.

[33] Гойкати – кричати.

[34] Допекати – принести.

[35] Часть – приділ.

[36] Прімкнути – проковтнути.

Боднар: Ти моя нещаснице. Та може тобі яйце зварити, може білого хліба принести, молока свіжого з-під корови пригріти?

Гафія: Що ти? Що ти? Щоби я в піст господній порзнилася[37]?

Боднар: Та так неможна, та ти на очах мов свічка згоряєш.

Василь: Може би, мамко, справді скочити до бовту[38], калача принести, а може червового вина з коршми.

Гафія: Нічо, нічо не хочу. (*По хвилі*). А ото кума заходила та казала, що дуже хосновита[39] річ потяче молоко, чи не дістав би мені такого, та не знаю, може би, перш звідати[40] доктора, чи не пошкодить?

Боднар (*лишає їсти*): Іду, іду нараз до доктора, а і до патики[41] скочу.

Виходить.

Гафія (*до сина*): Видиш, сину, недовго мені вікувати, покличе ня[42] цариця небесна до себе, ще хоть би ти оженився поки живота мого, аби поміч яка була, бо ті сирохмани, переведуть усе щом наґаздувала.

Василь: Та я, мамко, рад[о] оженюся, але хтів би таку брати, щоби вам любилася[43], щоби вас честувала.

Гафія: Добра з тебе дитина, що мамку жалуєш. А чи не любиться тобі Марія Якубівська, добра, тиха, та й часть немалу має.

Василь: Та й та може бути, вказує дівка тиха та й робітна.

Гафія: Може мені полівить[44], як потячого молока уп'ю. Піду тоді до сусіди Якубівської заговорити. Ой, коли ж то той Ілько тото молоко принесе, щось забарився, а в ну немов огнем пече.

Завіса.

Кінець дії першої.

Дія друга

Ява перша

Хижа у Якубівських. На серед хижі накопичені струки кендериці[45]. Марія приносить ще і ще знадвору. Входять Аниця та й Оленка.

Анниця: Здорова була, сестрице, зачули ми, що у вас кендерицю лущати будуть, та й ми прийшли помагати.

Марія: Заходьте, заходьте, сестрички, що не видно зійдуться дівчата та й хлопці, буде весело, та й співати будемо.

Анниця: Ти така для нас добра, як рідна сестра, то ми все раді до тебе зайти. А знаєш у нас в школі новина: прийшов пан Директор та й привів з собою нову навчительку.

---

[37] Порзнитися – оскоромитися.

[38] Бовт – склеп.

[39] Хосновита – хосенна.

[40] Звідати – розпитати.

[41] Патика – аптека (мад.).

[42] Ня – мене.

[43] Любиться – подобається.

[44] Полівить – полегшає.

[45] Кендериця – кукурудза.

Оленка: Віри не хочеться няти. Директор каже: «Ото вам діти нова пані учителька, вона вас по-руськи вчити буде, вона добре по-руськи говорити знає, не так, як ота мадяронка, що нібито вчить по-руськи, а по-мадярськи говорить».

Марія: Відколи нашу Підкарпатську до Чех прилучили, то зачуваємо, що у всіх школах будуть вчити по-руськи, а по-мадярськи зовсім не будуть.

Анниця: Нова навчителька така добра та ласкава до нас, мені руку подала та й звідувала[46] моє ім'я, а Оленку по голові погладила, ниґда[47] ми таке не видали.

Оленка: Ми її звідували, звідки вона прийшла, а вона показала на наші гори та й каже: «Бачите оті гори, вони далеко-далеко біжать, а за тими горами є велика руська земля – Україна. То я, – каже вона, – звідтам прийшла».

Марія: З України? Та по-якому вона говорить?

Аниця: Та по-нашому, по-руськи.

Оленка: Вона нам сказала, що по-руськи, то так само, як по-українськи, бо ми один український-руський нарід.

Анниця: Ми так всі чудувалися, що вона говорить, а Петро Сакалюк не втерпів та й питає: «А де ваш, пані навчителько, бук? Як-то ви нас без бука вчити будете?». А вона каже: «Щоби ви вчилися по-мадярськи, то треба було бука, а по-свому, по-руськи, ви і без бука вчитися будете».

Оленка: Обіцяла, що скоро і книжки руські в школу прийдуть, та й кожному з нас книжку дасть.

Вносять ще кендерицю. Входять дівчата та й хлопці, вітаються і сідають хто куди і лущать кендерицю. Двоє хлопців стоять збоку і з лущеної кендериці плетуть вінки. Спершу мовчки всі жваво працюють.

І легінь: Та що то ви, дівки, мов [в] рот води набрали, чи ви вже позабували наші співаночки? *І співає*:

Ночувала біла дівка коло кендериці
Розпустила голосочок по Бронецькій Ріці.

І дівчина:

Ой закукай, зазулечко, закукай, небого,
Бо вже мого пробування в Бескидах не много.

ІІ легінь:

Червона ружа горіла, горіла,
Під нею біла дівка сиділа,
В решеті воду носила, носила,
Й червону ружу гасила, гасила,
Вкільки в решеті водиці, водиці,
Стільки у дівки правди, правдиці.

ІІ дівчина:

Ой пливу я по Дунаю і так си думаю:
Нема кращих співаночок, як у нашім краю,
Ой нема то, ой нема то, як руська країна,
Там співає коломийку кождіська дівчина.

[46] Звідували – питали.

[47] Ниґда – ніколи.

ІІІ леґінь:
Тідрі, тідрі, тідрі й дана
Чого ж ходиш задріпана?
Чом сорочки не зарубиш?
Чом не скажеш кого любиш?
ІІ дівка:
Верховино веселая,
Верховино красна,
Через єдну верховину
Горівку нещасна.

Оленка: А нас в школі учителька таку гарну співаночку нас навчила. Казала, що вона сама її зложила. Чи хочете сестрички, аби я її вам проказала, я вивчила її та й знаю напам'ять.

Дівчата і хлопці: Кажи, кажи, Оленко, нам цікаво послухати.

Оленка:
Бескиде, Бескиде, бескидовий краю,
хто тебе не бачив, то й не бачив раю.

Бескиде, Бескиде, бескидові пути,
Не можу, Бескиде, на Тебе забути.

Один раз забуду, а згадаю десять.
Як твої вершечки під блакитом висять,

Як твої струмочки у безоднях грають,
Як бистрі соколи над ними літають.

Бескиде, Бескиде, у зіллі, у цвіті,
Не можу забути, який був ти в літі.

Як в тобі гуділа кожніська стежина,
Кудою ходила юнацька дружина.

Ходили там хлопці, ходили молодці,
Бриніли там пісні, дзвеніли топірці.

Ходили там хлопці, ходили дівчата,
Палала до неба юнацькая ватра.

Відбивалась на хмарах багряно кривaво,
Бескиде, Бескиде, безкидова славо.

Бескиде, Бескиде, бескидові шати,
Нема тої краски – тебе змалювати.

Нема тої пісні – всю красу добути,
І немає сили, щоб тебе забути.

І легінь: Ей-мо та то моцно гарна співаночка, так, як би наша власна коломийка.

ІІ легінь: А удки вона знає так писати, та правдиво, якби сама по Бескидах ходила.

Анниця: А звідки то знати. Вона нам в школі казала, що вона з позад Бескиду до нас прийшла, може і полонинами та зворами проходила.

І дівка *до Марійки*: Що ти, Маріє, така задумана сидиш та ледви рот отвираєш до співанок. Шось той Василь Боднарівський вчора, як ми вийшли з церкви, дуже коло тебе припадав, чи не просив у тебе ширинку[48].

Марія: Не затаю правди, сестрице, казав Василь, що прийде сватати, та він хлопець тихий, робітний, та й легінь неабиякий, але мамка його дуже зла, сварлива та кериню[49] любить.

ІІ дівка: То правда, Маріє, то босорканя[50] правдива, він вже був засватав Поланю Трикурову, а стара зараз по сватанках зачала її їсти та до роботи гнати гірше служниці. Не стерпіла дівка та й шеринику їй межі очі вернула[51].

Марія: Та й і я тим журюся, бо свекров зла, заїсть невістку та ще й сина проти жони наставляти буде.

ІІІ дівка: Що суджено тобі, Маріє, то так, якби в книзі записано, а мамка твоя за тебе заступить.

Оленка: Наші пані навчителька обіцяли, що скоро в школу прийдуть руські книжки, та й кожна з нас книжку здарма дістане.

Марія *обіймає її і цілує*: Та ти, Оленко, колись дуже вчена будеш, коли так книжки любиш та й до школи горнешся.

Входить Олена Якубова з дійницею в руках.

Ява третя

Олена: А що, дівчата, чи не час кінчати лущити кендерицю? Я вже корови здоїла, а ви все ще при роботі.

Марія: Та ми, мамко, вже й скінчили, а дивіть скільки хлопці косів наплели.

Олена: Там в сінцях кошелі, понакладайте кендерицю, завтра нянько попід стріхою вішати буде. Сонічко пригріває, кендериця скоро посохне.

Скидають кендерицю в коші та й виносять в сіни.

Олена: Дякую вам за поміч, чесні легіні та й дівочки, а Марія до вас не забариться піти помагати, дайте тільки знати коли.

Дівчата і хлопці прощаються, кланяються і виходять.

Ява четверта

Олена і Марія

Олена: Сказувала[52] мені кума, щоби нам нині гостей сподіватися.

---

[48] Ширинку – хустка цвітиста на голову.
[49] Кериню – зваду.
[50] Босорканя – відьма.
[51] Верла – кинула.
[52] Песказувала – передавала.

Марія: Та хто то такий прийде?

Олена: Сама побачиш, не питай много. Ти, Маріє, скоч за вином та й палінки солодкої принеси, бо то гості неабиякі, а як будеш вертати, гукни за няньком, десь там на обійстю, чи в стайні коло коней орудує.

Марія бере вуйош і виходить.

Олена без Марії.

Олена *прибирає в хаті*: Ото гості прийдуть неабиякі. Солодка Гафія з сином Марію сватати прийдуть. Кивільна ґаздиня сама прийде. Поланя Трикурова їй шеринку межі очі кинула, тепер прийде по Марію. Дитину не дам збиткувати, поки життя мого, а часть Маріїну не віддамо. Най Маріїна си лишає, може, більш чести буде мати.

Через хвилю Марія вертає.

Олена: Накрий, Маріє, стіл чистим настільником, а хліб кендеричаний най ся лишає, де був, а ти берися булі чистити на вечерю, най не думає, як гостей чекаймо, та й вже про роботу забули.

Ява п'ята

Входить [Якуб].

Якуб: А ти чого мене кликала, ще не смерклося та й на вечерю ще [не] час.

Олена: Та не вечеряти, а ти вже забув, що кума казала, щоби гостей сподіватися нинька з перед вечера.

Якуб: О, ти уже і флящину не забула обстарати, та то вже бачу гостина буде.

Стукають в двері, входить Боднарова з сином Василем.

Ява шеста

Гафія: Слава Ісусу Христу.

Олена: Навіки Богу святому. Сідайте, сусідо солодка. Як ваше здоровля? Як вас Бог милує?

Гафія: Тото і біда, що ледви дотяглася до вашої хижі. Не лиш битіг, але і жура з'їдає мене до крихти.

Олена: Сусідо солодка, у кожного своя жура: одному те, другому се хибить, без того людський живіт не був би.

Гафія: Та тото так, а у мене, сусідо чесна, найбільша жура тепер, якби сина оженити, аби читаву невістку дістати. Бо я сама нездужаю, а на ґаздівстві робітної жони треба, а у нас, хвала Богу, є на чім ґаздувати.

Олена: Ваш син Василь чесний леґінь, в катунах був, та й на женитьбу йому пора.

Гафія: Не буду річ в бавовну обвивати, прийшли ми тут вашу Марію сватати. Вона Василеві в око впала, та й, думаю, і Марія з ним радо говорить.

Олена: Та я нічого проти того не маю, сусідо солодка. Мою Марію не один ґаздівський сватав, та я не пускала, ще молода, а тепер, як дівці леґінь до вподоби, най іде. Не вік же їй з мамкою вікувати. Часть у неї, хвала Богу, єсть, не заганьбиться до ґаздівської хижі іти.

Василь *до Марії*: Никай Маріє, як я був у катунах у варошi, купивєм оцю жуковину, тепер тобі даю її. Дай палець най приміряю чи не замала (*надіває їй перстінь на палець*). А коли підемо до попа шеринками помінятися?

Марія: Як мамка та й нянько скажуть, тоді підемо.

Гафія: Чого тут довго відкладати, у неділю най молоді йдуть до попа шеринками мінятися, та й відразу най на оголоски дадуть, а через дві неділі най свадьба буде. Я бачте все битіжна, та молю Бога, аби мені дав дочекати сина-одинака оженити та на його серенчу поникати.

Марія ставить на стіл закуску, наливає в чарки мужчинам горівки і жінкам вина, всі п'ють і закусують.

Гафія: На здоровля, солодкі сусіди, та й на серенчу дітям.

Ілько: Дякуємо, на здоровля й Вам най Бог дає якнайкраще.

Гафія: Так, так, мої солодкі, тепер час робітний, нема коли тягати довго з весілєм. Робота не чекає в полі (*до Марії*). А ти, відданице, не полінуйся, а прийди мало нам помагати, тай леґіневі май ся буде робити.

Олена: То вже вибачайте, сусідо, наробиться моя донька у вас, як вже жоною буде, най ще тепер у мамки погуляє.

Гафія: Як хочете, сусідо солодка, на тім сваду не будемо чинити, а ви, молоді, зговоріться, коли вам іти до попа. Оставайте здорові, сусіди чесні та ласкаві (*виходить*).

Ілько і Олена: Ідіть здорові, сусідо солодкі. (*Випроваджують її)*.

Василь і Марія тихо між собою говорять.

Завіса.

Ява сема

Черев два тижні сватьба у Якубів. Хижа прибрана святочно, на стінах рушники і цвіти з позлітками.

Марія, прибрана у все нове, сидить на покуті під образами. Дівчата кругом неї сидять за столом, плетуть вінки і співають:

Ой прийди, Боже, до нас
Тепер у нас гаразд.
Та й ти, Божа Мати,
Віночки починати.
Та й Ти, Божий Сину,
Не минай нашу хижу.
Горі сонечко, горі
Вийся віночку скорі
На гладку голівоньку
На щасливу доленьку.

Дівка І: Тепер, солодка Марійко, кинеш ти нас, не підеш з нами на вечерниці, ні шити, ні прясти, будеш свому ґазді робити-годити, свою свекруху обходжувати.

Дівка ІІ: Не додавай Марії жалості, ліпше заспіваймо їй щось веселого.

Співають:

Ой закукай, зазулечко,
Закукай, небого,
Бо вже його пробування
У мамки немного.

Тебе мати породила
Та й сказила склянку,
Ти найкраща дівчинонька
На всю Боржавоньку.

Довге наше здоровеє,
Довге наше місто,
А у Довгім дівчатонька
Як пшеничне тісто.

Дівчата кінчають плести вінки. Великий вінок з барвінку кладуть Марії на голову, на шию причіпають намисто і стяжки. Входить староста весільний, гості, свашки і свахи, входять батько і мати.

Староста *бере Марію за руку, підходить з нею до родичів і говорить*: Кланяюся вам, няньку, тай вам, мамко рідненькі, тричі до самої землі (*Марія кланяється*), дякую вам від щирого серця, щосьте мене від малої дитини виховали, та й учили мене розуму та й страху Божого. Дякую вам щосьте учили мене старших в пошані мати, слабих та немічних жаліти, любити свою родину тай свій рідний край, нашу Підкарпатську Русь. Дякую вам, мої няньку та й мамко, щосьте сокотили мене від каліцтва та й в болізни доглядали. Та й ще дякую, щосьте учили мене мій дівоцький вінок чесно носити, та й не дали хоч кому його поневіряти та й під ногами доптати. Та й прошу вас слізно усе мені простити та й вибачити, коли я, як нерозумний дітвак, вас не послухала, та й, може, часом і насердила.

Та й прошу вас, мої дорогі няньку та й мамко, вашого благословення на мою нову дорогу, та й прошу вас мене в своїм серці на далі задержати без жалості та й без суму за те, що вас кидаю, та й іду в чужу хижу так, як судив мені Бог.

Марія цілує у руку батька та й матір, присутні втирають очі.

Дівчата дають молодій рушник вишиваний почерез руку, а на нього вішають плетений калач, вона його прикриває кінцем рушника. Староста бере Марію за руку і виходить з хати, за ними – свахи і свашки, дівчата і весільні гості.

Остають батько та й нянько жони, між ними кума **Олена** *плаче*: І на кого ти мене покидаєш, Марійко, донько моя солодко, та й хто ж мені сорочку випере, та й хто постіль застелить. Лишиш мене саму, помічнице моя читава та й година.

Жона: Не плачте, сусідо солодка, така вже доля дівки, не вік же їй з мамкою вікувати.

Якуб: Не плач, стара. Марія добре віддається та й недалеко через трету вулицю, то так, якби дома була, усе до тебе забіжить.

Олена: Ой, не дуже забіжить, як стара зачне її їсти та до роботи заганяти.

Якуб: Фе, стара, та то жона, не чорт, та й так одною ногою над гробом стоїть, негарно так на неї говорити, вона вже тобі тепер сваха.

Жона II: Та вона все хиріє та хиріє, довго не потягне, а тоді Марія ґаздинею буде.

Олена: Ой, донечко моя солодка, не буде тобі там як у мамки. Чи свекруха пожалує тебе так, як мамка жалувала. *(Плаче)*.

Кума: Та ви, Олено, стільки гаразду в скриню для Марії наготовили, що ледве чотири хлопа на віз напекали, так підносили, що аж упріли.

Олена (*гордо*): Моя Марія читава дівка, не лінувалася з-поза ночі вставати та й прясти, та й ткати, тепер не стидно їй буде в багацьку хижу прийти.

Якуб: А котру ти корову їй вибрала?

Олена: Та оту сивулю, що скоро отелиться, а там на полиці пангликі та й косиці, абись не забув її закосичати, як до воза прив'язувати будеш.

Жона І: Годні ви, нянько та й мамка, що свою дитину мов князівну вирихтували.

Олена: Вона в нас одна, най люде видять, що добру дитину виряджаємо.

Жони входять і виходять, стелять столи, вносять посуд, метушаться.

За якийсь час весільники вертають. Молодий і молода держаться за руки, молодий через руку мав зав'язану шеринку. Молода – на голові очіпок і білу намітку. На подвір'ю грають музики, через двері входять хлопці і танцюють аркана.

Занавіса.

Дія трета

Ява перша

Хижа у Боднарів. Анниця і Оленка сидять за столом і читають книжку. Оленка дещо читає на голос.

Оленка: Як воно гарно в оцих книжках написано, я всьо-всьо розумію, хоч воно по-українськи писано, а так зовсім як по-нашому, по-руськи, видно, що то одна мова.

Анниця: Так би читала та й читала, воно там так цікаво написано, що не мож[на] від книжки відірватися, усе там є: і про наш нарід, і про нашу історію, і про наші міста славні, Мукачів та Хуст.

Оленка: А й про Довге не забули згадати, що Довге по дорозі до Хусту та й від нього до Мукачева близько, а на п'яцу велика школа проти церкви стоїть. Так якось чудно про то всьо в книжці читати.

Стук в двері, входить учителька Марійка Підгірянка, пані середнього віку, убрана скромно, але зі смаком. Анниця і Оленка встають із-за столу.

Ява друга

Учителька: Слава Ісусу Христу. Добрий вечір, дітоньки.

Анн[иця] і Олен[ка]: Добрий вечір, пані навчителько, просимо сідати.

Учителька: Я прийшла до вашої тітки заговорити, нема її дома?

Анниця: Та тільки що вийшла, пішла до сусіди решета позичили, вона не забариться. Сідайте, пані навчителько. Отут під образами (*виймає із стола ручник, стелить на лавицю, учителька сідає*).

Учителька (*бере книжку в руки, що дівчата читали*): Як гарно, що ви читаєте книжочки. З них навчитеся багато про наш рідний край, ви і вчитися любите, то для мене велика радість.

Анниця: Ми вже, панійко, прочитали цілу книжку, що ви нам дали, а якби ваша дяка, то знайдіть для нас знов щось читати. Ми як ідемо пасти корови, то беремо книжку, я в хустину її завиваю, аби не ушкодити. Сусідські діти поприходять та й дуже люблять слухати, що ми їм з книжок читаємо.

Анниця: Ви ще тут недовго, а нас всячину доброго навчили, я би так хотіла цілий вік до школи ходити і вчитися.

Учителька: Я добре бачу вашу дяку до науки, шкода абисьте тільки корови попасували, хоч і то річ хосновита та потрібна.

Оленка: Ви нас так любите, та й жалуєте, що може і мамка рідна так би нас не жалувала, а до школи ми так йдемо, як до неба.

Анниця: А найбільше нам любиться ваша книжечка, там так все гарно та складно написано, що співатися хоче.

Оленка: А де ви то, пані навчителько, берете час оті книжочки писати? У вас свої діти і ґаздівство, а й у школі майже цілий день сидите.

Учителька: Та то от так, мої рідні. Ви в школі задачу пишете, а я поглядаю на ваші личка рум'яні, та й до мене немов мушка прилетить і маленьку співаночку заспіває, а я скоренько її на папері спишу. Або в дома тісто на пироги мішу, а в голові вже укладається віршик або оповіданнячко, я зараз руки обтираю з муки та на папір скоро, що в голові роїться, затверджу.

Анниця: Чудно то якось, чудно, ніхто з нами ніколи так не говорив, так люб'язно і приязно.

Учителька: Не дивуйтеся, любі діти. Як я школу кінчала, то ми всі товаришки собі присягали, що підемо на село учити діти, що під солом'яною стріхою родилися, а наймиліші нам от такі, як і ви, що ні батька, ні матері не мають, їм найбільше нашої любови віддаємо, щоби і вони того тепла родинного зазнали. Так нам Матінка Божа, наша покровителька, розказує, та це і наш обов'язок з перед нашої Матері України.

Анниця і Оленка: Та й ми дуже любимо нашу Україну, а вам вдячні, що нас учите всього про її славних синів і дочок.

Чути двері знадвору стукнули, за хвилю входить Гафія, побачила учительку, учителька встає і іде їй напротив.

Ява третя

Гафія: Слава Ісусу Христу. Велика честь для нас, що ви, пані навчителько, до нас загостили. Прошу, сідайте. *До Анниці і Оленки*: Що то ви в хижі сидите, а там поросята голодні квилять. Ану-ко погляньте, чи кури не пішли в шкоду. *До учительки*: Така мені біда з тими дітлахами, тільки школа та й книжки їм в голові. Ото як ви сюди прийшли (не в обиду вам кажучи), то тільки й мови, що про вас та й про школу говорять, все одно панійками не будуть, а до роботи не заженеш, така вже мені морока з ними.

Учителька: Та ви, ґаздине, повинні тішитися, що вони до книжки так горнуться, то вказує, що вони розумні та й пильні.

Гафія: Та то, паніко, (не во гнів вам кажу) для дівки непотреба, аби до роботи пильна, та часть мала, та й аби доброго легіня найшла. А що їм більше потрібно?

Учителька: Я прийшла до вас, ґаздине, просити, щоби ви їх пожалували та вчитися не забороняли. Тепер скоро школа скінчиться, день довгий, а я хочу вечорами зібрати діти, що найліпше вчилися, ото ваші та ще три хлопці, і вчити їх ціле літо, а восени щоби екзамен держали, тоді би пішли до вищої школи в Ужгороді.

Гафія: До Ужгороду (*сердито*). Та що то ви, пані навчителько, вибачте за слово, вдуріли, чи що? Та де то моїм сирохманам ще в велику школу ходити та й ще в Ужгороді. Та хто то таке чув? Дівці найліпша наука в хижі та на полі, та й з маржиною. Аби знала, як ґаздувати, як віддасться.

Учителька: Не грішіть, ґаздине, ви ж самі бачите, як ваші діти до науки горнуться. Виучаться, може, учительками будуть.

Гафія: Знаю я оту науку. Мій Василь 14 років в школу ходив. Думаєте багато навчився еть, кете, гарум (один, два, три) та й іштем, алд, мег, а мадяр (най живе

Мадярщина) співати. Буком навчителька вчила, задар, кажу вам, задар шмаття та й чоботи купувала. А як скінчив службу при катунах, то я думала, що возьмуть його в шандарі, піряником буде або ходьби злісним. Та де там, для панів мадярів то він на вік вічний був будош Орос (смердячий русин), та й таким зостався.

Учителька: Тепер уже тут мадяри не панують, тепер уже руська країна тут і руські діти мають право не тільки бути піряниками, але і учителями, і докторами, і міряльниками. Не впирайтеся, ґаздине, порадьтеся з чоловіком, а як діти вивчаться, то і вам радість буде.

Гафія: Та я вже радість і тепер маю, ні до худобини, ні до поля, а до хижі як прийдуть, то спершу до книжки заглядають, а їсти книжка не зварить та в рот не положить.

Учителька: Подумайте тільки, ґаздине, як ваші дві сиротами учительками до вас повернуть додому, яка то слава і честь вам буде в селі, та й тота слава до міста піде, що Боднарова Гафія двоє сиріток до школи посилала.

Гафія (*усміхається задоволена*): Та то я сама, паніко, нич не кажу, та не знати, чи вони годні будуть такі високі школи вчити, де то простому русинові до науки, а тут треба буде і одежу, і книжки, і всячено їм до міста дашикувати, та й харчі, і мешкання гроші коштує.

Ява четверта

Входить Боднар.

Гафія: Видиш, яка нам честь в хату, самі пані навчителька до нас загостили. Та й ото наших сирохманів, Анницю та й Оленку, хочуть почерез літо вчити. Кажуть, добре в школі вчаться, може би з них навчительки повиучувати.

Боднар: Та то так, пані навчителька, то добре діло, але їм довго ще би вчитися, а у нас ґаздівство немале та й їх часть при тім. Робітників треба до всього, і скотина, і дріб догляду потребує, а жона в мене все слабує, не година ряду всьому дати, а дівочки підростають усе в поміч.

Гафія: Не багато з них помочі. Усе або з книжок читають, або до свахи Якубівської біжать.

Учителька: Поміч маєте, невістка в хижу прийшла, а як ще треба, то в селі все найдете. В Ужгороді тепер Василіянки інтернат для дівчат отворили, а сироти, то й безплатно приймають, а на решту, що до школи потреба, то ачей зможетеся.

Гафія: Та як ви, пані навчителько, хочете собі стільки труду завдавати та їх вчити, най вечором ідуть до вас на науку, але накажіть їм, аби не лінувалися, та спершу поробили коло хижі що треба.

Учителька: Дякую вам, що моїй прозьбі не відмовили. Бувайте здорові.

Гафія і Ілько: Та то ми вам дякуємо, паніко, щосьте нашими сиротами зайнялися, най вам Бог сторицею заплатить за вашу доброту.

Учителька відходить.

Ява п'ята

Ілько і Гафія самі.

Гафія: Ото видиш, старий, нема мені животу отут. Марія все немов чужа, усе до мамки біжить на трету вулицю, щоби мамка пожалувала, бо зла свекруха доїдає. Що робота не зроблена, то не банує нич. Скільки раз іде за нею Василь, щоби домів вертала. А сиротюки до школи та до книжки, гей би тота навчителька їх до себе приворожила.

Ілько: Та не журися тим, солодка Гафійко. Марія тут наробиться та й біжить домів до матері, прецінь там її часть, то вона на своїй частi іде робити.

Гафія: Тим то і біда, що там її часть, мала свою до нашої долучити, як усі невістки роблять, а то ні – при мамці залишила, аби мала туди за чим бігати.

Ілько: Та чи ти вже забула, скільки возів сіна та кендериці старий Якуб привіз, та й всякого иншого добра. Та й не дуже числили, вози вершені привезли, бо то, каже, для власної дитини. Та й телиця вже отелилася, яке файне телятко в стайні брикає, а вівці та й кози?

Гафія (*сердито*): Щось ти дуже за ними обстоюєш, може би і ти туди бігав, а я не хочу і не піду до солодкої свахи, а хочу від неї подальше. Сиротюки також туди внадилися: в неділю старому Якубові книжки читають. Заженете ви всі мене скоро до гробу (*плаче*). Всі ви на мою смерть чекаєте.

Ілько: Та що ти, що ти, ніхто тобі, Гафійко, зла не хоче. Знаєш добре, що не жалую ні на додокторів, ні на ліки для тебе, тільки не великий хосен з них.

Гафія: Відав мені люфт довжанський не хоснує. Казала кума, що тепер багато наших людей виїжджає до Адова аж під мадярську границю. Як чехи настали, то мадяри за безцінь свою землю випродують та втікають на мадяри. Там можна і винницю, і поля купити більше як отут маємо. Продаймо тут все, а там вдвоє стільки дістанемо.

Ілько: Гафійко солодка, та нам тяжко зі своїм справитися, а ти хочеш ще більше, та хто буде тото обробляти.

Гафія: Як тут продамо, то й ще нам гроші зостануть, то буде за що й наймити, а Марія, як мамка не буде під носом, то чень більше до роботи охотна буде, та й в хижі сидітиме. А Анниця та й Оленка най тут, у Якубівської, зостають та й на науку ходять. І так з них хосен невеликий, а лишні роти не треба буде годувати.

Ілько: Та як хочеш, Гафійко, піду я поміж люди, розвідаю та пораджуся. Може, то і діло добре, а там люфт май теплий, та й студених вітрів немає, як тут у нас, може і тобі легше стане, полівить, та й битіг перейде.

Гафія: Іди, іди, Ільку, най я так не бідую, бо тут не виживу і до году сконаю.

Завіса.

Проминув місяць. Хата Боднарів в Адові, як і попередньо в Довгім. На лавиці сидить Марія пряде і співає.

Ява перша

Марія:

А я собі так гадала, що невістков гаразд,
Тепер плачу та й баную за дівоцтвом нараз.
А я ся віддавала на малий куртий час,
Бо я, мамко, так гадала, що буду дівка зась.
А я ся так віддавала, та на віки амінь,
Так, як би вер, люба мамко, в тихий Дунай камінь.
Ой, дала мя моя мамка, як май дале могла
Та як буду у недузі, би мя не спомогла.
Ой дала мя мамка, дала, за ліс, за дубину,
Би-м до неї не ходила на часту гостину.

А я вше, люба мамко, дубину перейду
Та до тебе, люба мамко, на гостину прийду.
Як ізродить верба груші, а ожина – вина,
Прийди, прийди на гостину, любенька дитино.
Кудись пішла, серенчо, туди іди й доле
А й бо мені є про тебе, широкеє поле.

От уже рік минає, як я віддалася, та яка моя серенча? Чоловік спочатку благий та добрий був як дараб хліба, та свекруха все мене їсть тай їсть, а тепер Василя стала проти мене підмовляти. В неї одно: лінива, нич не роблю, хата неметена, худоба голодна – все гойкає та й гойкає, не знаю, де та сила в неї беретеся. Як ще ми були в Довгім, то хоть до мамки забігла, але старій на тямку прийшло, що місто їй не здорове та й все до старого, продай та й продай землю. Ходім та й ходім утсі. Старий, благий, у всім її слухав, продав хижу та й поле та й перебралися на чужину. Я вже пів года мамки не бачила. *Співає*.

Ява друга

Виходить сусіда, незамітно стоїть на порозі під час співу, слухає хвилю, як Марія співає.

Сусіда: А що то ти, Маріє, так сумно співаєш, аж серце рветься тебе слухаючи. Не бануй, рідненька, жура твій вік скоротить. І я колись так гірко плакала і банувала, бо і я мусіла іти за чоловіка в далекий край, сюди між чужі люде, поміж мадяре. І я довго сумувала за нашим Довгим, що мов дівка у барвінку красується понад Боржавою між зеленими городами та садами. Бувало, ще дівкою, як вийду на вершок, на Чишеник чи на Овинку, чи то на Кичеру, чи на Клобук, з кожного вершка видно наше село як на долоні. Глянеш долів, а там хижі немов білі шкатульки. Вздовж срібної ріки простяглися нива одна коло другої, то в той, то в сей бік біжать, а кожна нивка мов віночками-соняшниками довкруги пообтикувані. Таке воно дороге та любе немов до серця приросло. Нині, хоть я вже тут вік звікувала, тягне мене усе щось туда, хоть би рік там пожити... Бувало в неділю, як повиходять люде з церкви, то коло церкви, як би хто ріжного цвіту наметав. Поміж білими немов сніг сорочками людей, пестряться кольорові ширинки та плати жонів та дівок. А в кожного лице привітне та любе, там видиш родину, там цімборашку всі самі познаємі…

А тут прийшла я поміж мадярів, люди по чужому говорять, усі чужі иншакі сохти і звичаї мають. Довго вони з моєї речі насміхалися, мусіла ношу на їх змінити та й говорити помалу по-їхньому навчилася: усе «іштє та й наште». Дуже тяжко спершу мені тут було. Тепер май легше стало. Більше нашого народу стало сюда приїхати та й те так одна чуюся.

Марія: То ви вже, сусідо, давно тут живете?

Сусіда: Буде вже з десять годів, уже тут діти повиростали, вже син вженився, але не хтів мадярку брати. Нянько все на нього перив, аби мадярку брав, бо часть велику має, а він ні та й ні, лише руську дівку хтів, та й таки взяв з нашого краю сироту, але така читава та роботяща та чесна, що ниґда не банує, що без части.

Марія: Не родися багатим, але щасним, що мені з того, що я багатого роду, коли серенчі не маю.

Сусіда: Не кажи так, Маріє. Може, твоя серенча лише на час сховалася, а ти поглядай за нею, то вона зась найдеться, адже ти молода, тобі лише жити.

Марія: Була би серенча, та свекруха ізсушить та й ізв'ялить мене, поки я ту долю найду.

Сусіда: І я твою стару не люблю, бо попри то, що вона битєжна, то ще й своїм язиком не одного згрозить. А де вона тепер?

Марія: Пішла в поле никати, як люде роблять, сама робити не година, але всюди заникує, до всього причепиться, що не мож з нею витримати.

Сусіда: Мушу втікати, ще би мені до бовту забігти. Бувай, Маріє, здорова та не журися (*відходить*).

Ява третя

Входить поволі Гафія і лягає на постіль.

Гафія: А ти, моя робітнице, що руки склала, думаєш нитка сама прядеться? Дивися сусіди вже полотно тчуть, а ти запрясти не година.

Марія: Та я, мамко, уже клоччя пряду, а полотно у мене вже давно уткане.

Гафія: Знаю тебе, ти ґаздівська, та й на все язик острий маєш, а ти вже забула, що части з собов не принеслась, та й хліб мій їси, а рот отвирати знаєш.

Марія: Та вам, мамко, відай ніхто не догодить, а часть я свою не продала, бо не знати, де ще проживати прийдеться.

Гафія: Ой, моя ти солодка, дуже ти кивільна та непокірна, та най-но Василь домів прийде, все йому розкажу – як мамку шанувати.

Марія *до себе*: Мамко моя рідна, якбись знала, на які гаразди ти мене дала, плакалабись разом зі мною. Чи скоро тя увижу...

Гафія: Та ти думай про чоловіка та й про ґаздівство, туди свої думки навертай.

Ява четверта

Входить Ілько і Василь.

Василь і Ілько: Добрий вечір у хижу.

Василь *до Марії*: Що ж ти, Маріє, наготовила вечеряти? Чого сидиш надута?

Гафія: Не держиш ти, сину, своєї жони в руках, вона все чогось забагат. Не в голові їй ні чоловік, ні ґаздівство.

Марія: Не грішіть, мамко, та й не їжте мене, нічим вам не догоджу, усе я вам на оці та й на язиці.

Василь: Не втворяй, Маріє, рота на мамку, мамка битіжна, а ти своєї роботи пильнуй та й мамка не буде нич казати, а ліниву лаяти та й учити мусить.

Ілько: Давайте, жони, вечеряти, не робіть зваду надаремне, ще треба худобу до яслів поприпинати, та сіна на ніч веречи.

Марія подає їсти, потім бере вуйош та незмітно виходить з хати.

Ява без неї

Гафія: А ти, Василю, дуже благий до Марії, вона нич не робить, бо ґаздівська, пещена, а як лиш їй що скажу, то зараз рот отвирає. Не стає мені терпцю з нею. До роботи ані руш, тільки бігла би до мамки на скаргу.

Ілько: А де Марія? Чому не вечеряє?

Гафія: Може, до мамки побігла на злу свекруху жалуватися.

Василь: А справді, чому не йде, піду поглядаю, треба її провчити (*виходить*).

Гафія: Ну та й невісточку мені Бог післав, заїсть мене на нохтема, не жити і мені, віку ня збавить.

Ілько: Та утихни, стара. Тобі ніхто не догодить. Були сироти, та доти ти їх їла, аж до чужих людей повтікали, тепер невістку їж та їж.

Гафія: Виджу, що тебе невістка заворожила, то ти її лінивства не бачиш, не гойкала би я на неї, якби своєї роботи сокотила.

За хвилю входить Василь, тягне Марію за руку.

Василь: То ти втікати будеш, та чи тобі їсти не дають, та чи тебе не честують, а ти ганьбу хочеш на мене наводити на ціле село, щоб сусіди з мене сміялися. Научу я тебе, як чоловіка слухати. (*Замахується на неї, хоче бити*).

Марія *відступає:* Не можу я вже втримати, не досить мамка лає та ще й ти бити берешся (*плаче*).

Завіса.

Дія четверта

Ява перша

Хижа Якуба в Довгім. Якуб сидіть за столом, читає наголос календар. Олена сидить на лаві, перебирає фасолю.

Якуб: Аж не хочеться вірувати, що ото книжка та по-руськи написана. Отці Василіяни надрукували таку мудру книжку в Ужгороді, радість бере на неї никати, а в ній всячина понаписувано (*читає*).

Олена: Уже рік минув, як Марія до нас вернула, вже дитинці скоро рік буде, а ніяк з чоловіком до злагоди не прийдуть. Друга би вже давно до чоловіка повернула.

Якуб: Гордячка, така, як матір, не годна обиду забути, а того не знає, що жінка не бита, то і хата неметена. (*Читає*).

Олена: Не кажи таке, старий, вона і донині любить Василя і за ним банує, та через тоту свекров не хоче до чоловіка вертати. Каже, де вона є, там злагоди ніколи не буде.

Якуб читає.

Отвираються двері входить Марія з дитиною на руках, підходить до колиски, кладе дитину.

Ява друга

Марія: Вже я, мамко, обійстя обійшла, маржині сінця підкинула, кури та поросята позамикала.

Олена: Знаю, дочко, що всему ряд даш, та твоє місце на иншім ґаздівстві лад давати, там, де твій чоловік.

Якуб: Залиш її, не дорікай, чи не видиш, як змарніла, сама журиться.

Марія *колише дитину, потім каже*: Вийду я ще на хвилю, такий Божий вечір тепленький, що і в хижі не хочеться сидіти. (*Марія виходить*).

Ява без Марії

Якуб читає.

Олена: Ото що вечера вийде до воріт, вздовж вулиці глядить-поглядає. Бизівно на Василя чекає, чи не надійде батько к дітині. Аж серце розпука на ню никати. Одна в мене дитина, та яку серенчу має.

Якуб: Ти ліпше не нарікай, а перекажи най Василь прийде. Відколи дитина народилася, ні разу не приходив.

Олена: Не буду я до них втручатися, самі знають, як мають жити. Василь знає, що в Марії при матері живота не буде. Най би сі відділив, то і Марія би вернула до нього.

Якуб: Правду, Олено, маєш. Василь мамку свою любить та честує, але занадто її слухає, але не з мамкою йому вік жити та дітей годувати. (*Читає*).

Марія вертає в хату, порається коло печі, заглядає до дитини, потім сідає коло матері.

Олена: Чому не підеш куди, Маріє, хоч би до Мотрини, вона недалеко, та й твоя цімборашка, до школи разом ходили, та й вінки тобі на весілля плела, та вона подруга тобі наймиліша.

Марія: Не хочу, мамко, нікуди іти, може дитина проснетеся, плакати стане.

Якуб: Дитину мамка догляне, як буде плакати, застромить їй в рот цуцлик та й заколише. А ти би хоч до млинарки пішла, там дівчата та й хлопці схожуються, співають, жартують, та й ти пропри них свою журбу забудеш.

Марія: Дякую вам, мамко та й няньку, що-сьте для мене такі добрі та й терпеливі, але я не маю дяки на жарти та й співанки.

Нараз чути з надвору чиїсь кроки, а там стукіт в двері. Входить Василь.

Ява третя

Василь: Слава Ісусу Христу. Добрий вечір вам в хижу.

Марія *(радіючи)*: Васильку! *Хоче підійти до него, потім стає нерішучо*.

Василь (*до Марії*): Як ся маєш, Маріє? Та ци ти боїшся до свого чоловіка підійти, а, може, і привитатися не хочеш.

Марія *подає йому руку:* Та ти, Васильку, не дивуйся, не знаю, як тя витати, вже рік минув, як я тебе не виділа, той не знаю, чи з добром в хижу заходиш.

Василь: З добром, Маріє, з добром, бо вже час сваду позабути. Велику я хибу з перед тебе вчинив, та вже час направити все.

Якуб: Розумне слово кажеш, Василю, а ти, Маріє, похвалися сином. Подивися, Василю, якого леґіня тобі викохала.

Олена (*приносить дитину з колиски*): Ану-ко візьми в руки, такий великий, якби йому два годи було.

Марія відхиляє лице дитини. Никай Василю, такий тихий та добрий і очі сина, як у тебе.

Василь: Я все рвався до тебе, Маріє, та й до дитини цілою душою, та все була застанова через мамку. Дуже вона стала прикра та й докучлива. Я задумав велике діло, а поки все не було готове, не хтів я і заходити.

Олена: Що то там, Васильку, що ти таке задумав? Кажи, кажи, яку то нам новину приносиш, ачей добру.

[Василь]: Ви певно чули, що півроку тому назад Михайлюк Степан з Гамерики повернув, та й грошей гук з собою приніс, самі таляри. Хату нову поставив, поля та й маржину купив, такий став багач що ну, більший за Мошка, що за мостом корчму має.

Якуб: Та ми чули і щось инше, два місяці назад прийшов Петришин Микола з Канади та й талярів щось з 35 тисяч привіз. Але він не пішов домів до жони та й дітей, а просто до коршми. Десь корчмар, шо на п'яцу, Рифчин син, пронюхав, що він приїжджає, то вийшов по нього на стацію, низько йому кланявся та й просто до коршми

повів на почастунок. Доти його там частував та й з ним усіх, що до коршми зайшли на його рахунок, що майже всі гроші у нього витягав. Залишилося йому кілька тисяч, та що з того, і їх довго не подержить. Осьмеро дітей та й жона плачуть та й батька кленуть.

Василь: Та він усе такий був, іще змолоду все по корчмах та по вечерницях ходив пиячити, а в Канаді ще більше того навчився.

Олена: Зачувати, що знов до Канади назад поїде, знов на десять років, а що зась привезе, то все жидам віддасть.

Василь: Але Михайлюк не такий. Хотів Мошко взнати, скільки у Степана грошей в банку, каже до нього: «Ануко, Степане, заложімся. Я тобі дам роботу, як ти її не сповниш, то мусиш мені сказати, кілько в банку грошей маєш (То було якраз з перед Великоднем), а як роботу вчиниш, то я тобі тисячку корун на руку виплачу». «Гаразд», – каже Степан. Руки при свідках прибили. Жид загадує йому роботу. В Великону неділю підеш на цілий день пляц косити. «Добре», – каже Степан. І треба було вам никати, скільки сміху було. Люди до церкви з пасками йдуть, а Степан вийшов спозаранку з косою на пляц. Люде попри нього йдуть, никають, сміються: «Що ти тут з косою робиш, Василю, та й в Великодну неділю?». «Та наняв мене Мошко пляц косити, та й кошу». Клепле він косу, острить її аж іскри сипляться, потім став махати понад каміння зовсім низько. Трава з-поміж каміння лиш де-не-де виглядає, та йому нич до того, голе каміння косить. Люде сходяться, сміються, жартують собі з нього та й приговорюють, не так в церкву, як на його кошення никають. Жидки позбігалися, кпять собі з нього, зачіпають його, він їм відповідає, але коси не кидає.

В полудне жона принесла полуденок, жиди вчинили крик, щоби коси не кидав, а він каже: «Чесному косареви полуденок заходиться». Попоїв, викурив цигарку та й знов за косу, так до пізнього вечора косив по-ґаздівськи.

Вночі прийшов Степан зі свідками до Мошка по плату.

Мошко волосся рвав собі з голови й каже: «Та ти, Степаночку, змилуйся та й скажи, скільки в тебе тисяч». І просив, і молив аж зубами скреготав та й плакав, а Степан взяв тисячку та й каже: «П'ять», – та й пішов.

З того жиди не були мудрі, бо не могли вгадати, чи п'ять сот, чи п'ять тисяч, чи п'ятсот тисяч. А за тиждень купив Степан за п'ять тисяч худоби, а за тисячу, що від Мошка дістав, такого бика, що і в селі такого немає, і в понеділок гнав маржину в полонину на випас.

Якуб: Та про нього всякі притчі оповідають, мудрий він поки в жидівські руки не попадеться.

Василь: Та я не прийшов до вас, щоби вам цю історію розказувати, а прийшовєм вам сказати, що я рішив виїхати до Гамерики.

Марія: До Гамерики? А мене з дитиною залишиш?

Василь: В тім річ, що я прийшов у тебе звідати, чи згоднась зо мнов їхати.

Олена: Та ти хочеш мою одиницю від мене брати в далекий світ за море, та я тут з жалю за нею загину.

Якуб: Замовкни, стара. Ти вже забула, як ще недавно бідкалася над Марією, що сама вік молодий коротає, та що її місце коло чоловіка, а тепер плакати та йойкати зачинаєш.

Василь: Не бійтеся, мамко, не підемо ми назавжди. Розвідувався я багато поміж людьми, що в Америці побували і з добрими грішми додому повернули, нині вони перші господарі в селі. Туди ми не поїдемо поміж чужі люде. Нянькова сестра, Юстина,

що ще малою дитиною туди поїхала і там віддалася, писала, що до них мусово заїхати маємо. У неї дітей нема та й нашим дітваком тішитися буде.

І так через мамчин язик нема у нас спокою, а ми обоє з Марією роботящі, та й за п'ять-десять літ повернемо на наше ґаздівство. Так, що кажеш, Маріє, кажи, чи даєш згоду?

Марія *подає йому руку*: Васильку, любий та милий, та я з тобою хоч на край світа разом горювати, разом панувати, так, як Бог судив.

Олена: Видно, вже така твоя серенча, шобись ішла світами, Маріє, донечко моя солодка. Ти підеш, а в моїм серці буде все рана отворена з жалю за тобою.

Василь *до Марії*: Ідім в сад, давно я тебе не видів, багато нам дещо говорити. *Виходять разом.*

Ява без Марії і Василя.

Ява четверта

Входять Анниця і Оленка повбирані по-міському, вітаються:

А[нниця], О[ленка]: Слава Ісусу Христу. Добрий вечір, вам, нанашку та й тітко Олено.

Я[куб] і О[лена]: Добрий вечір, діти.

Олена: Сідайте та розказуйте, як вам їздилося до тітки Гафії, як дужає вона? А що то має значити, що ви обі по-панськи повбирані?

Анниця: В тітки Гафії ми вчули новину, що Василь збирається їхати до Америки, тай поїхав до Довгого Марію кликати з собою.

Оленка: А ми, тітко Олено, їдемо до Ужгороду до школи вчитися.

Олена: Я спершу подумала, що і ви до Америки їхати збираєтеся.

Якуб: Та яким чудом ви їдете до школи, а тітка Гафія вас пускає? А хто за школу платити буде?

Анниця: Наша добра учителька всьому раду дала. Ми їздили недавно до Ужгороду складати екзамени. Мене прийняли до учительської семінарії – буду вчитися на учительку.

Оленка: А я здала екзамен до гімназії.

Анниця: Оленка здала екзамен найліпше з усіх, та й учителі їй сказали, що буде вчитися в гімназії, а потім піде на університет.

Олена: Які ви нам дива розказуєте, я ще не чула, щоби дівчат до гімназії брали.

Якуб: А хто вам за школу та й книжки, за прожиток в Ужгороді буде платити, навряд що тітка Гафія.

Оленка: Усе полагодила учителька, вона для нас така добра, як рідна мати.

Анниця: Правду каже Оленка. Коли ми так добре екзамени зробили і всі учителі нас хвалили, то вона нас повела до Василіянок. Вони держать дівчата на мешканю, а що в нас нема ні мамки, ні нянька, то ми не будемо ані за прожиток платить, так нам добрі сестрички сказали.

Якуб: А що на то тітка Гафія каже.

Анниця: Відколи Василь сказав їй, що їде до Америки, то її якби перемінило. Сперш гойкала та голосила, а потім замовкла. Мовчки по хижі та по обійстю ходить та сльози втирає. Перестала дорікати і сваритися, тільки сумно никає, аж жаль мені її стало.

Оленка: А як вчула, що нас до Ужгородської школи прийняли, заплакала, може їй встидно стало, що нас усе недійдавими дорікала.

Анниця: А вчора до нанашка каже: «Витягни, Ільку, оту сотку, щом за порося дістала, дай її учительці, як за дітьми прийде, най їм всячино купить, що треба їм в школі до науки.

Оленка: Тото панське вбрання, що маємо на собі, то вчора зранку пішла з нами до бовту та й купила, та й каже: «Най люде видять, що ви ґаздівські діти, хоч і сироти, та ж ваша мамка моя рідка сестра була».

Якуб: Божа сила її на розум наводить, кажуть ліпше пізно, як ніколи. Бачиться, аби Марія поїхала її відвідати, най вся незгода в непам'ять піде.

Олена: Посидьте ви, діти, в хижі, поки Марія поверне, а ми підемо до тітки Василини новину розказати.

Анниця: Гаразд, тіточко Олено, ми і так нашу пані учительку вижидаємо, казала за нами сюда зайде, бо вже завтра з ранку з нами до Ужгорода поїде.

Старі одіваються і виходять.

Ява без них.

Анниця: Яка я втішна, що Марія назад з Василем в злагоді, та й разом до Америки поїдуть. Вона за ним банувала, як худобина за чистов водов.

Оленка: Бог їм поможи, вона для нас усе як старша сестра була, та й все перед тіткою Гафією боронила.

Анниця: То може через те тітка вдвоє до неї присікалася.

Стук в двері – входить учителька.

Ява п'ята

Учителька: Слава Ісусу Христу, то ви самі, дітоньки? Як добре, що вас я застала. Вже фіра готова, поїдемо спершу до вас домів, там переночуємо, а ранком з машиною до Ужгороду.

Обіймає за стан Анницю, гладить по голові і пригортає Оленку.

Анниця: Ви для нас такі добрі, пані учителько, якби не ви, ніхто би і не думав, щоб нас дальше в школи посилати.

Оленка: Ми такі щасливі, що й описати не вмію, що ідемо вчитися до школи в Ужгороді.

Учителька: А скажіть мені правду ти, Аннице, та й ти, Оленко, чи не жаль вам рідне село покидати та й іти в чуже місто та й поміж чужі люди?

Анниця: Жаль нам, але ми повернемо кожного літа, поки будемо вчитися, а як скінчимо школу, то я не хочу ніде жити – тільки в рідним селі.

Учителька *до Анниці*: А ти направду хочеш учителькою бути? Праця учительки тяжка, особливо тут у нас, по селах, де стільки років мадяри свою науку насаджували. Праця учительки нелегка і вимагає багато посвяти і великої любови до дітей.

Анниця: Я хочу бути учителькою, так, як ви, пані учителько, що будете для мене завсіди світлим приміром. Я хочу вернути назад в село і нести просвіту поміж сестер і братів, щоби вони знали, хто вони, і були горді за нарід, до котрого належать, за нашу історію, за нашу велику Батьківщину Україну там поза горами.

Оленка підходить до вікна, відчиняє його. На сході рожевіє небо і сходить мерехтяча велика зоря.

Учителька: А ти, Оленко, ким хочеш бути, як скінчиш школу?

Оленка *задивлена в зорю*: Он на сході зійшла ясна зоря України, велика, ясна і світла. Я хочу вчитися і вчитися, а потім поїду на Україну помагати сестрам і браттям

визволяти нашу славну Батьківщину від ворога і будувати вільну і ні від нікого незалежну самостійну Україну.

За кулісами чути притишений дівочий хор, що все змагається. Хор співає Шевченкові слова:

Ой зоре, зоре і сльози кануть,
Чи ти зійшла вже на Україні,
Чи очі карі тебе шукають на небі синім
Чи виглядають?

Завіса
Кінець.

Довге, Карпатська Україна, 1924 р.
Торонто, 24 жовтня 1957 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Довгаль, С. (1931). Шляхом поступу. *Учитель, 7/8,* 158–171.

Заклинський, Б. (1925). Марійка Підгірянка. *Пчілка, 3/4*.

Козак, М. Ю. (2002). Основні тенденції літературного руху 20–30-х років на Закарпатті. *Carpatica–Карпатика* (Вип. 14: Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів), 145–154.

Кухта, М. (2018). Виховний національний ідеал у творах закарпатських письменників-освітян 20–30 років ХХ століття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства, 23,* 184–187.

Левицький, В. (упоряд.). (2009). *Марійка Підігрянка. Для Вкраїни вірно жиймо: твори*. Івано-Франківськ.

ЛННБУС-1: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (ЛННБУ ім. Стефаника), ф. 175, під. 17/п. 1, арк. 1.

ЛННБУС-2: ЛННБУ ім. Стефаника, ф. 175, під. 29/п. 2, арк. 1.

Тихолоз, Н. (2011). У пошуках утраченого раю (Любов і туга Анни Франківни). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Франкознавство, 55,* 169–194.

Франко-Ключко, А. (1959). Одіссея мого життя. III. З Ужгороду до Відня. *Гомін України, 29,* (11 липня), 10; *37,* (5 вересня), 10; *38,* (12 вересня), 10.

Шалата, М. (упоряд.). (2010). *Анна Франко-Ключко*. *Для Тебе, Тату*. Київ.

REFERENCES

Dovhal, S. (1931). Shliakhom postupu. *Uchytel, 7/8,* 158–171 (in Ukrainian).

Zaklynskyi, B. (1925). Mariika Pidhirianka. *Pchilka, 3/4,* 49 (in Ukrainian).

Kozak, M. Yu. (2002). Osnovni tendentsii literaturnoho rukhu 20–30-kh rokiv na Zakarpatti. *Carpatica–Karpatyka* (Vyp. 14: Problemy vitchyznianoi i zarubizhnoi istorii z naidavnishykh chasiv do nashykh dniv), 145–154 (in Ukrainian).

Kukhta, M. (2018). Vykhovnyi natsionalnyi ideal u tvorakh zakarpatskykh pysmennykiv-osvitian 20–30 rokiv XX stolittia. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva, 23,* 184–187 (in Ukrainian).

Levytskyi, V. (Comp.). (2009). *Mariika Pidihrianka. Dlia Vkrainy virno zhyimo: tvory.* Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka (LNNBU im. Stefanyka), f. 175, pid. 17/p. 1, ark. 1 (in Ukrainian).

LNNBU im. Stefanyka, f. 175, pid. 29/p. 2, ark. 1 (in Ukrainian).

Tykholoz, N. (2011). U poshukakh utrachenoho raiu (Liubov i tuha Anny Frankivny). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna: Frankoznavstvo, 55,* 169–194 (in Ukrainian).

Franko-Kliuchko, A. (1959). Odisseia moho zhyttia. III. Z Uzhhorodu do Vidnia. *Homin Ukrainy, 29,* (Lypen 11), 10; *37,* (Veresen 5), 10; *38,* (Veresen 12), 10 (in Ukrainian).

Shalata, M. (Comp.). (2010). *Anna Franko-Kliuchko. Dlia Tebe, Tatu*. Kyiv (in Ukrainian).

Nataliia TYKHOLOZ
Candidate of Sc. (Philology)
Senior Research Fellow
Director of the Ivan Franko Studies Institute
I. Franko National University of Lviv
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3968-9162
e-mail: nataliya.tykholoz@lnu.edu.ua

ANNA FRANKO-KLIUCHKO'S UNKNOWN DRAMA: «THE LADY TEACHER» AS A CREATIVE «REVERENCE» FOR MARIYKA PIDHIRIANKA

The paper pioneers an introduction into scholarly circulation of a play by a woman-writer and memoirist, daughter of the famous classical author, Anna Franko-Kliuchko, viz. «The Lady Teacher». This text is the only one, written in the genre of drama, known as of now amid the whole creative legacy of the autoress. The work is dedicated to the Ukrainian writeress and teacher Mariyka Pidhrianka (real name Maria Lehnert).

The article examines the history of relations between Anna Franko-Kliuchko and Mariyka Pidhirianka. It has been established that the biographic paths of both women crossed in Transcarpathia where Anna Franko-Kliuchko lived together with her husband – doctor Petro Kliuchko – and her sons, and where Mariyka Pidhrianka worked as a teacher. On the strength of Anna Franko-Kliuchko's memoirs and present-day research, the author has analysed the diversity and complexity of the linguistic, ethnic and national situation in Transcarpathia of the interwar period, clarified an exceptional educative and nation-building role of the teachers in the formation of Ukrainian school education in Transcarpathia and in the growth of the national consciousness of the Ukrainians in this region on the way to the moulding of Carpathian Ukraine. The paper points out at the complex political circumstances the educational writers had to work in, their «émigré» status on the native land.

The researcher has analysed the text of «The Lady Teacher» drama, made clear the motives for writing it, viz. the authoress's gratitude to Mariyka Pidhirianka, the latter having been the home tutor of Ivan Franko's grandsons – Taras and Myron Kliuchkos – in the Transcarpathian village Dovhe of the 1920^{s}; as well as the national ones, viz. a wish of distinguishing the superimportant mission exercised by the Ukrainian educational writers in crisis moments of the Ukrainian history as exemplified by Mariyka Pidhirianka.

The article is appended by a publication of Anna Franko-Kliuchko's «The Lady Teacher» drama whose authorized typescript has been preserved in the Kyiv-based apartment of Taras Franko, the authoress' brother (nowadays the Ivan Franko Family Apartment-Museum in Kyiv).

***Keywords*:** Anna Franko-Kliuchko, Mariyka Pidhirianka, educative mission, dramaturgy, educational writers.